

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut

RELIGIOOSSE KEELE KÄSITLUS BERKELEY „ALCIPHRONI” VII DIALOOGIS

Filosoofia eriala bakalaureusetöö

Mirjam Kuus

Juhendajad: Roomet Jakapi, Uku Tooming

Sõnade arv: 7532 (61 414 tm)

Sisukord

Sissejuhatus.....	2
1. Ülevaade „Alciphroni” VII dialoogist.....	6
2. Peamised tõlgendused.....	10
2.1 Tähendusteoreetiline mittekognitivistlik suund.....	10
2.2 Tähendusteoreetiline kognitivistlik suund.....	12
2.3 Anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline suund.....	14
3. Bermani ja Pearce'i tõlgenduste vahekord.....	16
3.1 Tõesus.....	17
3.2 Õigustus.....	21
3.3 Kognitivistliku ja mittekognitivistliku eristus.....	22
3.4 Hinnang.....	25
Kokkuvõte.....	28
Kasutatud kirjandus.....	30
Summary.....	32
Annotatsioon.....	33

Sissejuhatus

Siinse bakalaureusetöö keskne teema puudutab George Berkeley (1685–1753) teose „Alciphron” (1732) VII dialoogi. Täpsemalt avan tema käsitletust religioosset keelest ning selle kohta käivaid tõlgendusvõimalusi. Kasutan töös üldistavalt sõnu „religioon”, „usk” (ingl *faith*) ja „müsteeriumid”, ent nüüd ja edaspidi mõtlen nende all nimelt kristlust ja sellesse puutuvat. Alustan lühikese olukorra kirjeldusega – üldine 18. sajandi suhtumine religiooni eeldab kooskõllalisust ratsionaalse teadusliku programmiga (Thrower 1971, 97), mis kõlab sisse ka Berkeley käsitletusse müsteeriumidest armu võrdlemisel füüsikalise jõuga (ingl *force*). Teaduse all mõtlen töös läbivalt eeskätt kõva teadust. Taustal jookseb ka dialoog John Locke’i mentalistliku tähendusteooriaga, mispuhul vastavussuhe ideega on üldjuhul see, mis annab sõnale tähenduse. Täpsemalt kõlab mainitud määratlus nõnda: „[...] sõnad oma esmases ja vahetus tähenduses ei tähista muud, kui ideid tema vaimus, kes neid kasutab [...]” (Locke 1924, 225). Berkeley määratleb ideid kui passiivseid kujutisi vaimus (VII. 5; *Works* 3, 292).¹ Tema jaoks aga kujundavad sõnade tähenduse ka muud määravad peale ideede. Dialoogi kaks poolt moodustavad Berkeley kui anglikaani piiskop ja filosoof vastamisi vabamõtlejatega (John Toland, Anthony Collins).² Need väljenduvad dialoogis vastavalt kui Euphranor ja Crito vastamisi Alciphroniga (ja Lysiclesiga). Dialoogis räägib kaasa ka jutustaja Dion.

Müsteeriumide ratsionaalseks selgitamiseks kujundati propositsioonide vahel eristus – esiteks propositsioonid, mis on mõistusega (ingl *reason*) vastuolus (seega kõrvale heidetud) ning teiseks propositsioonid, mis üksnes ületavad mõistuse piire (Pearce 2024, 2). Tuleb täpsustada: siin ja edaspidi kasutan sõna „propositsioon” samaväärsena sõnale „lause”, tähendusega väitlause. Seda seetõttu, et sel moel on võimalik jääda truuks ajastu autoritele, välistamata sealjuures teemakohaseid kaastähendusi. Nii Berkeley kui ka

¹ Siin ja edaspidi kasutan „Alciphronile” viitamisel tavapäraselt süsteemi osutades vastavalt dialoogi, sektsiooni, väljaande ja lehekülje numbrile.

² Üks Berkeley juhtmõtteid müsteeriumide kirjeldamisel on nimelt ilmikute moraalne ja vaimne kujundamine. Kuna Berkeley keskendub rohkem ilmikutele, suhtub ta ka ortodokssesse doktriini kuuluvasse mõnevõrra avatumalt kui seda teeb kõrgkiriklik suund, kes apelleerib käskude õigustamiseks rohkem institutsionaalsele autoriteedile. (Pearce 2024, 3) Siiski ei püüa Berkeley sealjuures kirikule vastu minna ning rahu rikkuda, erinevalt vabamõtlejatest (VII. 10; *Works* 3, 302). Niisiis sarnaselt suurele osale anglikaani vaimulikkonnale pruugib Berkeley küll olla religiooselt tolerantsem, ent mitte moel nagu seda on vabamõtlejad (Pearce 2022a, 212).

Locke'i puhul pole sõna „propositsioon” kasutusel päris tänapäevases analüütilise filosoofia tähenduses. Siiski omistab Berkeley propositsioonidele järgmised teoreetilised rollid: tõeväärtuse kandja ja propositsiooniliste hoiakute objekt. (Pearce 2017, 145–146)

„Alciphroni” VII dialoogis avaldub nimetatud eristus Euphranoril järgmise printsiibi kaudu: „Kõike, mis on võimalik, võib eeldada: kõik, millele ei kaasu vastuolu, on võimalik Kõigeväelisele [...]” (VII. 17; *Works* 3, 313). Crito lisab: kristliku jumala olemasolu jääb mõistusliku tõestuse piiresse, ent tema olemuse kohta käivate müsteeriumide puhul on võimalik ja piisav üksnes tõestada, et neisse pole vastuoluline ega eemaletõukav uskuda (ingl *belief*). See tähendab, et mõistust saab siin kasutada müsteeriumide kohta käivate vastuargumentide kummutamiseks, aga mitte müsteeriumide selgitamiseks. (VII. 30; *Works* 3, 327) Tolandi ja Locke'i epistemoloogiast ja keelefilosoofiast aga järeldub, et on lausa võimatu uskuda millessegi, mida ei olda võimelised mõistma (Pearce 2024, 2). Toland ja Collins aga väidavad esiteks, et kui kristluses on tähenduslik komponent, pole seal müstilist komponenti. Teiseks – kui kristluses on aga müstiline komponent, pole ta tähenduslik. (Berman 1981, 225) Berkeley ülesanne oli seega vältida kumbagi äärmust. Oli vaja tagada müsteeriumide kohta käivatele lausetele piisav kognitiivne sisu tõeväärtuse võimaldamiseks. Siiski oli ka oluline vältida liigset kognitiivsust, et mitte kaotada müstilisust. (Berman 1994, 161) Berkeley seega vastandub siinkohal Tolandile, Locke'ile ja Collinsile: ideed pole ainus viis, kuidas uskumist ammendavalt õigustada. See tähendab, et üleloomulikele tegelikkustele on siiski võimalik piisavalt kognitiivselt ligi pääseda, et tagada tõeline uskumine ja religioossete lausete tähenduslikkus. (Pearce 2024, 2)

Üldine käsitlus Berkeley dialoogist on see, et sõnad ja laused, mis müsteeriume väljendavad võivad olla tähenduslikud ka ideede vastavuseta ning see on sõltuv sõnade suhtest emotsioonide ja tegudega (Pearce 2017, 54–55). See käib peamiselt tähendusteoreetilise tõlgendusraami kohta ning mõneti erineb epistemoloogilisest raamist. Margaret Athertoni anti-tähendusteoreetilise epistemoloogilise tõlgendusraami alusel on tähenduse asemel nimelt teadmine see, mis saab ka ideedeta ning sõltuvalt emotsioonidest ja tegudest kujuneda. Kuigi puudutan ka Athertoni epistemoloogilisi kaalutlusi, käsitlen VII dialoogi epistemoloogilist momenti lisaks veel propositsiooni uskumise õigustamise aspekti kaudu. Siinse töö raames töotan peaaesjalikult tähendusteoreetilise tõlgendusraami sees. Peamiselt

võrdlen tähendusteoreetilisest tõlgendusraamist David Bermani emotivistlikku ja Kenneth L. Pearce'i kasutusteoreetilist (ingl *use theory*) tõlgendust. Tähendusteoreetilisest tõlgendusraamist johtuvalt niisiis koondub ka minu uurimisküsimus.

Küsimus, millele bakalaureusetöö vastab on järgmine: Milliseid aspekte tuleks Berkeley „Alciphroni” VII dialoogis Bermani ja Pearce'i tõlgendustes kinnitada ja kõrvale heita? Selle olulisus tuleneb eelmainitud konsensusse puudumise tõttu tõlgenduste vahel. Erinevate tõlgenduste võrdlev analüüs võimaldab välja selgitada iga käsitluse tugevused. Sedasi saab käsitlusi osaliselt, ent produktiivselt sünteesida neid üle- ja alahindamata. See tähendab, et võrdlusele tuginemine suunab tähelepanu mitmetele keskmetele tõlgendusraamides. Sellistele, mis iseseisvalt pole ammendavad, ent mille kaudu on võimalik jõuda enim tekstuaalselt toetatud lähenemiseni dialoogile.

Bakalaureusetöö kaitseb teesi, et VII dialoogi kohasel tõlgendamisel on epistemoloogilisel tõde sisaldava propositsioonide uskumise õigustusel olulisem roll kui tähendusteoreetilisest mittekognitivistlikust ja kognitivistlikust tõlgendusest ilmneb. See tähendab seda, et Pearce'i tähendusteoreetilisest kognitivistlikust tõlgendusest tuleb esiteks kinnitada tähenduses aspekte, mis katavad ka müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide tõeväärtusega seotud omadusi (loogilised operatsioonid, tuletussuhted (ingl *entailments*), usu kinnitamine (ingl *assent*)). Bermani tähendusteoreetilisest mittekognitivistlikust tõlgendusest tuleks kõrvale heita seega müsteeriumide üheplaaniline käsitlus emotivistlikuna ning kognitivistliku ja mittekognitivistliku keeleala selgepiiriline eristus. Teiseks tuleb Pearce'i tõlgendusest kinnitada eristust uskumist õigustavate kasulike tagajärgede ja müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide tähenduse vahel, mis kõlab kokku ka Bermani tõlgendusega. Siiski peaks Pearce'i tõlgendusele lisama rõhuasetuse, et propositsiooni uskumist õigustav epistemoloogiline komponent on osa eraldiseisvast tõlgendusest ning pole lõppeks taandatav tähendusteoreetiliste tähenduse kujundamise panustavatele eesmärkidele. Seda isegi, kui propositsiooni uskumise õigustus on mõneti tähenduse ja tõega siiski seotud. Teesi kaitsmiseks kasutan meetodina Berkeley VII dialoogi lähilugemist. Sellele järgneb sekundaarkirjanduses esitatud tõlgenduste võrdlev analüüs. Lõppeks annan analüüsist tulenevalt ja VII dialoogist lähtuvalt tõlgendustele ka hinnangu.

Töö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate uuritavast dialoogist. Teine peatükk käsitleb erinevaid tõlgendusi dialoogile. See jaguneb omakorda kolmeks alapeatükiks: tähendusteoreetiline mittekoognitivistlik suund, tähendusteoreetiline koognitivistlik suund ja anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline suund. Kolmandas peatükis avan konkreetsemalt kahe eelmises peatükis mainitud – Bermanni emotivistliku ja Pearce'i kasutusteoreetilise – tõlgenduse omavahelist suhet. Kolmanda peatüki esimeses kolmes alapeatükis käsitlen seda suhet lähemalt tõesuse, propositsiooni uskumise õigustuse ning koognitivistliku ja mittekoognitivistliku keeleala eristuse kaudu. Kolmanda peatüki neljandas alapeatükis annan tähendusteoreetilise mittekoognitivistliku, tähendusteoreetilise koognitivistliku ja anti-tähendusteoreetilise epistemoloogilise suuna kriitika najal oma hinnangu, milline peaks olema VII dialoogi kohane tõlgendus, mis võtab arvesse kogu dialoogi mitmetahulisust.

1. Ülevaade „Alciphroni” VII dialoogist

Esimeses peatükis käsitlen dialoogi sisu punktini, kus tõlgendused pole veel lahku läinud. See tähendab, et annan võimalikult neutraalse ülevaate Berkeley dialoogist. Niisiis laiendan juba mõneti sissejuhatuses mainitut, ent enam tekstuaalselt toestatult. Sellega määratlen üldise tausta, mis on vajalik erinevate tõlgenduste mõistmiseks. Samuti on selle kaudu võimalik näha kohti, mis põhistavad käsitluste erinevusi.

Liigun lühikese sisu ülevaate juurde. Berkeley peamine eesmärk VII dialoogis on vaidlustada järgmist seisukohta: kui kristliku doktriini hulgas on sõnu, millel puudub ideeline vaste, on need tähenduseta ja võimetud olema uskumise objektiks (Pearce 2013, 4). Eelmainitud vaidlustatud seisukoha alusel poleks ka nende sõnade üle võimalik ratsionaalselt arutledagi (VII. 4; *Works* 3, 290).³ On vaja selgitada: siinses töös kasutan sõnu „keel” ja „kõne” samaväärsena. See kõlab kokku eristusega vaimse ja verbaalse propositsiooni vahel, mis tuleneb Locke’ilt. Ta määratleb, et esimene on mõtteline (ideedesse puutuv) ning teine sõnaline (märkidesse puutuv). (Locke 1924, 291, 293) Kuna Berkeley eitab vaimse propositsiooni olemasolu (Pearce 2022a, 206), kasutan neid mõlemaid viimases tähenduses. Keskmis on nimelt kristlikud müsteeriumid: kolmainus (ingl *Trinity*), arm (ingl *grace*), pärispatt (ingl *original sin*), surmajärgne elu (ingl *Future State*). Tuleb täpsustada, et müsteerium viitab varakristlikus kirjanduses laiale hulgale asjadele: sakramendid, teadmata religioossed doktriinid enne Jeesuse tegutsemisaega ja sümboolsed/allegoorilised tõlgendused piiblist. Siinse töö raames on kohasem seda defineerida sedalaadi doktriinina, mida peab uskuma ka siis, kui seda ei saa mõista. (Pearce 2024, 2) Dialoogis suhestub selle määratlusega vabamõtleja Alciphron nõnda: müsteeriume võib uskuda, ent üksnes mujal kui religioonis. Seda seetõttu, et ta peab religiooni absurdseks. (VII. 16; *Works* 3, 309) Siiski on ilmne, et Berkeley enda taotlus on neid nimelt normatiivse ja universaalsena kehtestada – sealt ka vastav definitsioon.

³ Berkeley osutab, et põhjus, miks usule ülepea vastuväiteid tehakse, tuleneb asjatundmatusest selle kohta, mis asi teadmine on (VII. 11; *Works* 3, 303). Dialoogi juhib seega vaikimisi ka haridusse (eetiline) ja teadmisse (epistemoloogiline) puutuv diskursus. Nii kujutab kohane mõtlemine midagi õpetatavat: vabamõtlejate kaotaks noorte kohandamine mõtlemise ja refleksiooniga ning antiigi mõtlejate teoste lugemine (VII. 31; *Works* 3, 329). Ilmneb – varajane õige haridus aitab toetada programmi, mida Berkeley dialoogis esitleb.

Sätestatud eesmärgi tarvis määratleb Berkeley, et sõnad on märgid (ingl *signs*) (VII. 5; *Works* 3, 291). Ta jaoks on märkide, seega ka sõnade funktsioon – lisaks vastavussuhtele ideedega – mõjutada tegusid kas reeglite kujundamise, emotsioonide või hoiakute (ingl *dispositions*) esilekutsumise teel (*Ibid.*, 292). Samuti toimub see suunatult õnne kui lõppeesmärgi ehk peamise motiivi suunas, mis ratsionaalseid toimijaid tegudele kutsub. Tegudele ja õnnele on suunatud nii kõne ülepea kui ka mõistus, teadus, usk ja kinnituse andmine propositsioonidele. (VII. 8, 14; *Works* 3, 297, 307) Lisaks on märkidega vahetult seotud ka suhte (ingl *relation*) mõiste. Lähemalt tähendab see, et märgid võivad viidata asjade vahelistele suhetele ja neid seega väljendada. Ka sealjuures pakkuda ainsa viisi, kuidas suhteid saakski ülepea mõista. See ongi see, mis võimaldab millegi (siinkohal näiteks õnne ja hüve) poole suunatult käituda. (VII. 14; *Works* 3, 307) Märgid toimivad niisiis siduvas funktsioonis. Täpsemalt avaldub see müsteeriume tähistavate märkide ja neid sisaldavate propositsioonide puhul puhul järgmiselt: sõna „arm” hävitab õelad harjumused ja toodab häid (VII. 7; *Works* 3, 296), sõna „kolmainus” kutsub esile armastust, lootust, tänulikkust ja alandlikkust (VII. 8; *Works* 3, 297), sõna „pärispatt” tekitab tervistava tunde isiku väärtusetusest ja kristliku jumala headusest (VII. 10; *Works* 3, 301), väljend „surmajärgne elu” hoiab tagasi pahatahtlike projektide teostamist (*Ibid.*, 303).

Lisaks teeb Berkeley eristuse idee ja arusaama (ingl *notion*) vahel. See eristus on motiveeritud aktiivsete toimijate (ingl *agent*) olemasolust. Kuivõrd Berkeley on metafüüsiline idealist, on ta jaoks ainsad toimijad nimelt vaimud ehk hinged (ingl *mind, spirit, soul*). Ta määratleb toimijaid järgmiselt: nad vastutavad mõtlemise, tahte, ideede hoomamise ja nendega opereerimise eest. Kuna ideed on aga passiivsed, peavad toimijad olema muudmoodi ligipääsetavad. Siit tuleneb, et toimijatest pole ideed, vaid on arusaam. (VII. 5; *Works* 3, 292) Berkeley lähtub eeldusest:

Tingimata oleme sunnitud tunnistama, et meil on mingi arusaam, et me mõistame või teame, mida mõeldakse sõnadega ise (ingl *myself*), tahe, mälu, armastamine, vihkamine ja nii edasi; kuigi täpselt väljendudes need sõnad nii paljudele vastavatele selgepiirilistele ideedele ei viita. (*Ibid.*)

Eelneva najal järeldub, et leidub sõnu, millel mingit laadi tähenduslikkus säilib ka ideedeta.

Berkeley alustab äsjamainitud hoiaku kaitsmist ning esitlemist igapäevase sõnade kasutuse analüüsimisega. Ta väidab, et kaalutletud mõtiskelu märkide ja keele olemisviisi üle suunab apelleerima tavamõistusele (ingl *common sense*) ja -kasutusele. Sedasi nimelt arusaamade puhul, mis käivad usu, arvamise ja propositsioonide kinnitamise kohta. (VII. 10; *Works* 3, 302) Sõnade kuulumine kõikide märkide hulka – nagu ennist mainitud – annab aluse paralleelide tõmbamiseks teiste märkidega, et avardada teadmist märkidest (VII. 5; *Works* 3, 291). Berkeley eristab märkides ka alatüüpe, ent selguse eesmärgil viitan siinses töös neile kõigile sõnaga „märk”. Berkeley loeb teiste märkide sekka näiteks žetoonid kasiinos, mida kasutatakse raha asendusena. See tähendab, et need toimivad vahendina mingi eesmärgi teenistuses, mitte aga iseeneses. Täpsemalt – žetoonide funktsionaalseks rakendamiseks pole vajalik pidev meenutus sellest, et tegu on raha asendusega. (*Ibid.*) Sama põhimõtet järgides käsitleb ta ka näiteks matemaatilisi sümboleid – nimelt algebra arvutustes osalevat imaginaarühikut (VII. 14; *Works* 3, 307). Teiste märkidega võrdlusest johtuvalt ilmneb, et ka sõnade kasutusel ei pea tähenduslikkuse ja kasulikkuse tagamiseks igal kasutuskorral eraldi moodustama ideed vastavast tähistatavast (VII. 5; *Works* 3, 291–292). Täpsemalt väljendab Euphranor seda nõnda:

[...] sellest piisab, et see on meie võimuses asendada asju või ideid nendele vastava märgiga, kui selleks tuleb sobiv olukord. Sellest tulenevalt seega ka näib, et sõnadel võib olla teine kasutus peale selgepiiriliste ideede märgistamise ja pakkumise, nimelt meie käitumise ja tegude mõjutamine, mida saab läbi viia kas käitumisreeglite moodustamise või vaimus teatud tugevate tundmuste (ingl *passions*), hoiakute ja emotsioonide esilekutsumise kaudu. (*Ibid.*, 292)

See juhatab sisse käitumisreeglite rolli Berkeley teoorias: märkide mõistmine lubab inimesel põgusalt ja selgepiiriliselt väljenduda, mis omakorda võimaldab märkidega reeglite abil kergemini ümber käia. Kohased märgid seega lihtsustavad reeglite loomet ja rakendamist, mis jällegi hõlbustavad ka tegutsemist. (VII. 13–14; *Works* 3, 304–305)

Järgmine teema, mida Berkeley käsitleb, on abstraktsed ideed. Ta teeb eristuse abstraktse idee mõju (ingl *effect*) ja abstraktse idee enda vahel (VII. 6; *Works* 3, 294–295). Berkeley aga väidab, et vaim ei saa viimast – abstraktset ideed – moodustada (VII. 5–6; *Works* 3, 293). See, mis näib abstraktse ideena, on tegelikult partikulaarne idee üldises kasutuses, mida võimaldavad märgid ja nende kaudu omakorda tekkinud reeglid (VII. 11; *Works* 3, 304). Berkeley väidab, et abstraktsete ideede doktriini kujunemine näib tulenevat

mentalisticu tähendusteooria eeldamisest (VII. 5; *Works* 3, 292–293). Kui üksnes ideed saavad anda sõnadele tähenduse, tunduvad abstraktsed ideed ainsa viisina, kuidas selgitada sõnade üldist tähendust.

Sellega on alus loodud jõu ja armu ning nende kohta käivate sõnade võrdluseks: mõlemast on sama raske püüda moodustada abstraktset ideed iseeneses (VII. 6; *Works* 3, 295). Sellegipoolest ta täpsustab – jõuga ometi kaasnevad kasulikke tõdesid sisaldavad propositsioonid, teoreemid ja reeglid, mis seletavad nähtusi, suunavad tegusid ja viivad teadmiseni (VII. 7; *Works* 3, 295–296). Berkeley apelleerib mõistusele, kui ta samadel alustel järeldab: kui see kehtib jõu kohta, on see nii ka armu puhul. Selle najalt: arm on õigustatud usu objekt ka eraldiseisva abstraktse ideeta kristlikust jumalast, inimesest ja selle mõjust talle. (*Ibid.*, 296). Põhjus õigustatuse taga seisneb sama argumenteerimismeetodi, loogikareeglite, mõistuse ja arukuse (ingl *good sense*) (mitte abstraktsete ideede) järgimises (VII. 8, 15; *Works* 3, 296, 309).

Liigun usu kinnitamise teemastikuni. Eelnevast johtuvalt laiendab Berkeley jõu ja armu ning nende kohta käivate sõnade võrdlusest tulenevat ka teistele müsteeriumidele. Müsteeriumide kohta käivate sõnade ulatuslik mõju inimese tahtele, tundmustele ja käitumisele tagab ka, et vaim saab anda kinnituse propositsioonidele, mis sedalaadi sõnu sisaldavad (VII. 8; *Works* 3, 297). Ta samastab propositsioonidele kinnituse andmise (praktilise) usuga – niisiis on tegu usu kinnitamisega (VII. 8–9; *Works* 3, 297, 299). Lisaks defineerib ta usku järgmiselt: „Usk, ma ütlen, pole tegevusetu tajumus (ingl *perception*), vaid vaimu operatiivne veendumus, mis tuleb mingi kohase tegevuse, hoiaku või emotsioonina neile, kellel see on [...]” (VII. 10; *Works* 3, 301). Ta täpsustab: usu määr fikseerib veendumuse määra, mis omakorda seab paika mõju ulatuse elule ja tegudele (VII. 15; *Works* 3, 308).

2. Peamised tõlgendused

Teises peatükis annan ülevaate peamistest tõlgendustest. See tähendab, et koondan erinevad autorid gruppidesse selle alusel, mis nende tõlgenduste keskmeks on valitud. Sätestan seega vastavas tõlgendusgrupis ühisnimetaja sinna kuuluvate erinevate tõlgenduste vahel. See on töö eesmärgi jaoks oluline, et pakkuda orientiiri edasise kahe käsitlemise jaoks, millesse süvenen rohkem. Selle kaudu on võimalik panna need perspektiivi, mis tingib täpse ülevaate erinevatest võimalustest, kuidas Berkeley dialoogi tõlgendada. Esiteks jaotuvad käsitletused kaheks selle alusel, kas Berkeley pakub tähendusteoreetilise või epistemoloogilise käsitlemise. Teine jaotus on tähendusteoreetilise tõlgenduse sisene ning baseerub teljel kognitivistlik ja mittekognitivistlik. Spetsiifiliselt käsitlen järgmisi tõlgendusgruppe ja tõlgendusi: tähendusteoreetiline mittekognitivism (Bermani emotivistlik ja Michael Scotti ekspressivistlik tõlgendus), tähendusteoreetiline kognitivism (Pearce'i kasutusteoreetiline tõlgendus kognitiivse funktsiooni sekundaarse rolliga ja Roomet Jakapi kognitiivse funktsiooni esmasema rolliga) ja epistemoloogiline suund (Athertoni anti-tähendusteoreetiline tõlgendus).

2.1 Tähendusteoreetiline mittekognitivistlik suund

Alustan esimese tõlgendusgrupiga, mis kuulub tähendusteoreetilise mittekognitivistliku – täpsemalt emotivistliku ja ekspressivistliku – tõlgenduse suunda. Esiteks käsitlevad nii Berman (emotivistlik tõlgendus) kui ka Scott (ekspressivistlik tõlgendus) dialoogi tähendusteooriat esitavana. Niisiis eeldavad nad, et Berkeley pakub dialoogis ühe võimaliku teooria tähenduse tekke kohta. Teiseks – kuna tegu on mittekognitivismiga – tuleb sõnade tähendus mujalt kui propositsioonidest ning seega ei hõlma enda alla küsimust tõeväärtusest. Berman täpsustab, et Berkeley taotleb just taolise emotivistliku teooria esitamist (Berman 1994, 150), mis rõhutab normatiivsust: keelelise praktika ja väited nimelt tuleb suunata millegi poole, mis ei puutu tõeväärtusesse (Pearce 2017, 158). Järgnevalt avangi, mis täpsemalt siinse suuna puhul selle tähenduse annab.

Kõigepealt – Berman omistab Berkeleyle selle, et ta oli esimene, kes kujundas välja emotivistliku teooria. Ta ka väidab: Berkeley rakendas seda esmakordselt religioonile, majandusele ja metafüüsikale. See osutab niisiis sellele, et ta oli loogiliste positivistide Rudolf Carnapi ja Alfred Jules Ayeri metafüüsilise ja religioosse keele kohta käiva emotivistliku analüüsi eelkäija. (Berman 1981, 229) Berman keskendub emotiivse funktsiooni põhistavale rollile – müsteeriumide kohta käivate sõnade pelga kuulmise peale tekivad teatud emotsioonid, hoiakud ja teod. Siinkohal on usk samastatud eelmainitud kolme mittekognitivistliku funktsiooniga. (*Ibid.*, 223) Oluline eeldus on siinkohal ka see, et kogu kõne müsteeriumidest on nimelt üksnes emotivistlik – tähendus tuleb ainuüksi emotsioone, hoiakuid ja tegusid esile kutsuvast kasutusest. Sellega kaasneb ka, et nendesse uskumise õigustatus tuleneb pragmaatilistest motiividest ehk kasulikkusest. (*Ibid.*, 224)

Täpsemalt eeldab Berman religioosse keele jagunemist kognitiivseks (kõne jumalast ja tema omadustest) ja emotiivseks (kristlikud müsteeriumid) osaks (*Ibid.*). Kognitiivne osa on mõistusega põhjendatav. Siia kõlab Bermani poolt sisse eeldus, et kognitiivne osa keelest endiselt toetub mentalistlikule tähendusteooriale ehk saab oma tähenduse ideedest (Pearce 2013, 4). Siinkohal on jumalatõestus see, mis tagab kindluse kristliku jumala headuses ning see omakorda annab normatiivse (ettekirjutava) ja imperatiivse (käskiva) aluse kristliku moraali järgi käitumiseks. Selle all mõistab Berman: usk kristlikesse müsteeriumidesse võimaldabki tagada selle moraali praktiseerimist. Kognitiivsed väited seega informeerivad ning emotiivsed vastutavad – eelnevat meeles pidades – emotsioonide, hoiakute ja tegevuste eest. Niisiis toetavad kognitiivsed teoloogilised väited esmases ja reguleerivas rollis müsteeriumide kohta käivaid emotiivseid lauseid. (Berman 1981, 224) See tähendab, et Bermani tõlgenduse alusel tegeleb Berkeley VII dialoogis üksnes religioosse keele kitsa ala – müsteeriumide kohta käiva kõne – selgitamisega.

Sellega on ka Scott ühel nõul: Berkeley esitab hübriidteooria, mispuhul müsteeriume puudutav keel on üdini ekspressivistlik, ent ülejäänud keel on kognitivistlik. Scott niisiis omistab Berkeleyle hoiakuteooria (ingl *attitude theory*), mis erineb puhtkujulisest ekspressivismist oma piiratuma ulatuse poolest. (Scott 2013, 36) Siinkohal veenab inimest kuidagi tegutsema tahte ja meeldivusele apelleerimine, mitte intellektuaalne mõistmine. Scott osutab, et üksnes seekaudu saab usk müsteeriumidesse pöörata inimest sekulaarsetest

huvidest ja meelelistest naudingutest eemale. Siinkohal ongi tegu ebatäielikul kujul esineva ekspressivistliku argumentiga, mis johtub motiveerivast jõust (ingl *motivational force*). (*Ibid.*, 31–32) Müsteeriumide kohta käivad laused on seega vahendid neile vastava vaimuseisundi väljendamiseks. Sisuliselt tähendab see niisiis, et Scotti tõlgenduse kohaselt Berkeley kõne müsteeriumidest nii tuleneb emotsioonidest ja hoiakutest kui ka kutsub neid esile ja ärgitab tegudele kristliku eluviisi suunas. Scotti tõlgenduses näitab Berkeley hoiakuteooria kaudu, et müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavaid lauseid ei peaks käsitlema religioosseid fakte kirjeldavatena. (*Ibid.*, 35)

2.2 Tähendusteoreetiline kognitivistlik suund

Liigun teise ehk tähendusteoreetilise kognitivistliku tõlgendusgrupi juurde. Vastupidiselt eelmises alapeatükis käsitletud tõlgendustele ei taanda kognitivistlikud käsitlused müsteeriumide kohta käivate propositsioonide tähendust mittekognitiivsetele funktsioonidele ega hoiakutele. Viimased võivad tähenduse kujunemisse panustada, ent ka kognitiivne komponent on sealjuures vajalik. Pearce rõhutab kognitivismi olulisust, ent tema käsitluse kese on kasutusel ja kasutusreeglitel – mittekognitiivne operatiivne funktsioon allutab kognitiivse ideelise funktsiooni (Pearce 2017, 63–64). Jakapi rõhutab kasutuse olulisust, ent lõppeks määrav on tema jaoks kognitivism – see alles võimaldab mõju tegudele (Jakapi 2002, 402).

Alustan Pearce'ist – ta väidab, et keeles on korraga kõikjal olemas nii operatiivne (mittekognitiivne) kui ka ideeline (kognitiivne) osa. Sealjuures näeb ta VII dialoogi üldist – mitte üksnes müsteeriumide kohta käivat – tähendusteooriat esitavana. Pearce'i arvates on mittekognitivistlikul funktsioonil küll esmane roll, ent see pole ainus keelefunktsioon. (Pearce 2017, 63) Sõnade tähenduslikkuse definitsioon on tal järgmine: mingi kindla kogukonna reegleid järgiv kasutus (Pearce 2022, 1). Pearce kirjeldab ka kasutusreeglid: operatiivsed kasutusreeglid seovad sõnu emotsioonide ja tegudega, ideelised kasutusreeglid aga ideedega. Tema tõlgenduse järgi tagabki tähenduslikkuse keele operatiivne eesmärgi- ja reegliäärane kasutus. (Pearce 2017, 64) Niisiis on oluline, et mitte kogu tähendus ei tulene ideelisest funktsioonist. Keele mõistmiseks pole aga ilmselgelt

vajalik eelmainitud reeglite eksplitsiitne (otsene) sõnastamine. Määravaks saab seda laadi mõistmine, mispuhul ollakse võimalised tõlgendama ja ära tundma reegli rakendamise tingimusi. See tähendab, et reeglite alusel on mingil määral võimalik tagajärgi ennustada, seega ka mõista, kuidas on vaja tegutseda. (Pearce 2013, 8–9) Lõppeks on igasugune märkide kasutus juhitud praktiliste eesmärkide poolt, mida võib saavutada nii ideelise kui ka operatiivse funktsiooni teel (Pearce 2017, 63). Siinkohal on praktilise eesmärgi puhul tegu nimelt praktilise hüvega (Pearce 2022, 1).

Mõlema funktsiooni koosolu tõttu on võimalik hõlmata müsteeriumid ka tuletussuhetesse ehk tõeväärtusega seotud operatsioonidesse (Pearce 2017, 63). Täpsemalt – tuletussuhe on suhe eelduste ja järelduse vahel (Magnus jt 2020, 16). Tõeväärtusega seotud operatsioonide hulka kuulub ka usu kinnitamine. Mingile lausele kinnituse andmine tähendabki selle tõeseks pidamist. (Pearce 2022a, 206) Pearce rõhutab, et ei ole võimalik kinnitada oma usku lausesse, millel puudub tähendus (Pearce 2017, 57). Kognitivistliku tõlgenduse kohaselt kuulub tähendusse niisiis osaliselt ka propositsioonide tõeväärtus, mis teeb ka usu kinnitamise võimalikuks. Pearce tuleb kolmandas peatükis pikemalt kõne alla, seega piirdun hetkel ülevaatlikkuse põhimõtetele siinse kirjeldusega.

Järgmiseks – teine autor, keda käsitlen siia tõlgendusgruppi kuuluvana, on Jakapi. Sarnaselt Pearce'ile, on selle tõlgenduse järgi müsteeriumide kohta käivad propositsioonid osaliselt informatiivsed ja tõeväärtusega. Ka siin tagab nimelt kognitiivne mõistmine kohase tegutsemise ja tagajärjed. Mõneti erineb aga selle mõistmisakti kirjeldus – tegu on nimelt müsteeriume sisaldavate propositsioonide poolt kommunikeeritud informatsiooni mõistmisega. (Jakapi 2002, 402) Jakapi täpsustab: enne kui usule üldse saab mittekognitivistlik mõju järgneda, on vajalik vahelüli, mispuhul mõistetakse just usutavat sisu ja selle suhet endasse (*Ibid.*, 411). Informatsioon võib olla näiteks üleloomulike, igavikuliste, mineviku, oleviku või tuleviku asjade kohta käiv (*Ibid.*, 410). Sisu ja informatsiooni moment on miski, mida Pearce sel moel oma käsitluses niivõrd esile ei too. Samuti pole erinevalt Pearce'ist siinses mõistmise määratluses rõhk reeglite alusel ennustamisel. Moment, milles Pearce ja Jakapi aga on ühel nõul, puutub Berkeley rõhuasetusse usu kinnitamisel. Jakapi tõlgendab: on oluline, et oleks võimalik mõistuslikult kinnitada oma usku, kui asi puutub müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavatesse

tõeväärtusega propositsioonidesse (*Ibid.*, 406, 411). Usk ja uskumus on siin seega samastatavad usu kinnitamisega (*Ibid.*, 406). Lisaks eristab Jakapi selgelt, et kui Berkeley kasutab sõna „müsteerium”, on selle tähenduses vähemalt neli momenti: tegu on religioosse tõe, doktriini, propositsioonide ja peidetud tegelikkustega (Jakapi 2007, 189–190). See on taoline eritus, mida Pearce sel kujul süsteemselt ei käsitle, ent millega ta nõustub.

2.3 Anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline suund

Keskendun nüüd kolmandale tõlgendusviisile – anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline programm. Siinses määratluses konstitueerivad tõeväärtusega propositsioonid teadmise, mitte tähenduse. Autor, kes seda tõlgendust esindab, on Atherton. Ta küll nõustub, et Berkeley tegeleb märkidega, ent eitab, et see on eeskätt keele ja tähenduse küsimuse teenistuses (Atherton 2024, 100). See tähendab, et Berkeley huvi sõnade ja ideede vahelistest suhetest on juhitud hoopis teadmise omandamise küsimusest (*Ibid.*, 125).

Atherton väidab, et Berkeley dialoogis on küsimuse all selliste vaimsete võimete (ingl *mental faculties*) olemisviisi selgitamine, mis viiksid teadmiseni (*Ibid.*, 107) – siinkohal täpsemalt teadmiseni müsteeriumide kohta käivatest sõnadest. Athertoni tõlgendus keskendub selle selgitamisel juba esimeses peatükis sisse juhatatud arusaama mõistele. VII dialoogi tõlgendamisel annab arusaama mõistele veel suurema rolli Anthony Douglas Woozley, ent ta seob selle tähendusteoreetilise lähenemisega (Woozley 1976, 428). Atherton aga määratleb arusaama läbi eituse nõnda: arusaam on teadmise viis, mispuhul teadmist ei saavutata passiivselt, nagu see toimub ideede puhul (Atherton 2024, 114). See tähendab, et arusaam toimib aktiivselt ning seetõttu on selle kaudu just vaimud ja nende tegevused ligipääsetavad. Vaimude vahelist suhet väljendavad aga müsteeriumide kohta käivad sõnad ehk märgid. Näiteks on sõna „arm” puhul tegu suhtega inimeste ja kristliku jumala vahel. (*Ibid.*, 115)

Atherton erineb tähendusteoreetilisest tõlgendusest seekaudu, et ta rõhutab: Berkeley taotlus on üksnes näidata, et sõnad ja ideed pole ilmtingimata seotud, mitte aga uurida

taoliste sõnade tähendust, millel vastavussuhe ideega puudub. Atherton lisab, et sõnadel on erinevad funktsioonid, millele sõltuvalt kasulikkusest vahel kaasneb vahendav idee ning siis jällegi mitte. Athertoni tõlgenduse kohaselt on Berkeleyle selle näitamine vajalik, et pakkuda kohane käsitus vaimsetest võimetest ning seekaudu sätestada ideedele keeles sobilik teadmiseni viiv rakendus, milleks pole aga näiteks abstraktsete ideede moodustamine. (*Ibid.*, 105) Atherton mõtleb abstraktsete ideede moodustamise all Berkeley käsitlust taolisest abstraherimisest, mispuhul ideed vaadatakse iseeneses ehk eraldiseisvana selle mõjust. Ta selgitab, et Berkeley vastandab seda refleksioonile, mis on sissepoole suunatud. (*Ibid.*, 102)

Lisaks puutub siia ka usu kinnitamise teemastik. Esmalt – usk ja usu kinnitamine on siinses tõlgenduses samastatud. See on määratletud kognitiivse hoiakuna propositsioonidesse, mis sisaldavad müsteeriumide kohta käivaid sõnu. Athertoni sõnul on keskne mõte selles, et Berkeley püüab selgitada nimelt kognitiivset hoiakut müsteeriumide kohta käivatesse sõnadesse. (*Ibid.*, 117) Tegu on niisiis epistemoloogilise küsimuseasetusega, mis puutub märkide teel saavutatud üldisesse või universaalsesse teadmisesse (*Ibid.*, 118). Müsteeriumide – näiteks armu – puhul on küsimuse all nimelt see, kas selle kohta käivatesse propositsioonidesse võib õiguspäraselt oma usku kinnitada. Siinse käsitluse eripära seisneb selles, et müsteeriumide kirjeldamine suhtena rõhutab usu kinnitamise kahepoolsust. Propositsioonide sisu on see, mis väljendab kristliku jumala suhet inimesse. Siit nähtub, et usu kinnitamine ja selle alusel käitumine on see viis, kuidas inimesed oma poole suhtest viivad ellu. Sel moel tagatakse kristlikusse jumalasse usu kaudu enda võimalik pääsemine – viimase tagamine on kristliku jumala panus suhtesse. (*Ibid.*, 117)

3. Bermani ja Pearce'i tõlgenduste vahekord

Kolmandas peatükis käsitlen spetsiifilisemalt ja enam süvitsi kahte autorit: Berman ja Pearce. Bermani spetsiifilisem käsitlemine on oluline, et mõista, kust algasid Berkeley tähendusteooria kohta käivad tõlgendused. Pearce on oluline, sest nende kahe autori käsitlemise kontrast võimaldab kujutada narratiivselt peamisi erinevusi tõlgendusgruppide vahel. Niisiis tuleb siin peatükis juttu eeskätt Pearce'i kriitikast Bermanile ja suhtumisest emotivistlikusse tõlgendusse laiemalt. Neljandas alapeatükis toon välja ka oma hinnangu, mis läheb kaugemale Pearce'ist ja Bermanist. Siin on kajastatud mitmekesisem võrdlev analüüs.

Alustan lühidalt üldise momendi sätestamisega, mis hetkest tõlgendused lahknesid. Seejärel liigun alapeatükkides üksikasjalikuma eristuse poole. Nagu eespool mainitud, tegeleb Berkeley muu hulgas palju asjaoluga, et nimelt müsteeriumide kohta käivate sõnade mõju emotsioonidele ja tegudele on see, mis põhistab eetika ja religiooni diskursust (Pearce 2013, 6). See tähendab, et Berkeley jaoks on kaht laadi mõistmised tehtud samaväärseks. Kui keegi mõistab, kuidas kristlik diskursus ülepea – aga ka spetsiifilisemalt pühakiri ja usutunnistused – edendab “armastuse” printsiibi avaldumist (ligimesearmastust ja armastust kristliku jumala vastu), mõistabki ta kristlikku diskursust. (Pearce 2024, 43) Äsjamainitu ongi üks punkt, millest Bermani tõlgendus kinni võtab. See on see, mille najalt ta peamiselt kujundab oma emotivistliku tähendusteoreetilise tõlgenduse, mida eelmises peatükis tutvustasin. Pearce seletab seda sama momenti aga muu terviku, nimelt märkide vaheliste kasutusreeglite raames (Pearce 2013, 6). Mõju emotsioonidele ja tegudele omistab ta sel puhul tähendust loovatele emotsionaalsetele ja praktilistele ühendustele (*Ibid.*).

Eelneva najale ehitub veel üks oluline moment, mille poolest Pearce läheb Bermanist kaugemale. Ta juhatab sisse lisaks müsteeriumide kohta käivate sõnade ja propositsioonide tähendusele ka küsimuse propositsioonide tõesusest ja epistemoloogilisest õigustatusest. Neist kahest on tõesus miski, mida emotivistlik tõlgendus välistab. (Pearce 2024, 3) See aga kõlab kokku Pearce'i kognitivistliku tähendusteoreetilise tõlgendusega. Teiseks –

Berman küll ei jäta epistemoloogilise propositsioonide uskumise õigustatuse momenti üdini välja, ent Pearce käsitleb seda Bermanist detailsemalt. Järgnevates alapeatükkides käsitlengi üksikasjalikumalt just tõesuse, propositsioonide uskumise õigustuse ja tõega seotult kahe keeleala eristuse momenti.

3.1 Tõesus

Alustan tõeväärtuse küsimuse lähedasemast käsitlest. Kõigepealt avan Bermani positsiooni müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide tõesusest. Berman jääb selles asjus arvamusele, et Berkeley suhtumine jääb ebaselgeks. See tähendab, et VII dialoogi on võimalik lugeda moel, et see ei kohusta tõlgendama müsteeriumide kohta käivaid lauseid tõde sisaldavana. (Pearce 2017, 157) Ta avab tõesuse probleemi kolme müsteeriumi näitel. Berman esiteks selgitab, et kuigi Berkeley annab sõnapaari „surmajärgne elu” kohta üdini emotivistliku käsitle, pole see järjepidev teiste müsteeriumide kohta käivate sõnade puhul (Berman 1994, 162). See punkt saab selgemaks järgmise kahe näite najal.

Teiseks – Berman lahendab mittekognitiivse ja kognitiivse sisu vahetõrget täpsemalt sõnaga „kolmainsus”. Selle korral Berkeley väidetavalt küll ahendab kognitiivse sisu ulatust, ent ei välista, et mingil määral võib too doktriin kognitiivset sisu sisaldada. Äsjamainitud momendi õigustamiseks toob Berman näite dialoogist – koht dialoogis, mispuhul Berkeley väidab, et kolmainsusest, substantist või ülepea isikust ei saa abstraktset ideed moodustada. Berman lisab: siiski ei väida Berkeley eksplitsiitselt, et kristlik doktriin nimelt ühtki ideed ei tähista. Seda teeb ta lisaks emotiivse mõju kirjeldamisele, mispuhul ei eristu selgelt, et tegu oleks ka ainuüksi harjumusliku, emotiivse reaktsiooniga. (Berman 1994, 162) See tähendab, et erinevalt sõnapaarist „surmajärgne elu”, pole sõna „kolmainsus” puhtkujuliselt emotiivne.

Kolmandaks arutleb Berman ka sõna „arm” kajastamise üle: kuigi siiski vaoshoitult, on just see enim aluseks väitele, et müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavaid propositsioone võiks pidada tõeseks. Ta aga rõhutab, et ka siin on tegu üksnes

võimalikkusega, mitte kindla hoiakuga. (Berman 1994, 162) Seda momenti illustreerib Berman järgmise kohaga dialoogist, kus ta võrdleb kristliku jumala armu ja füüsikalist jõudu: „Kas ei peaks seega samadel alustel järeldama, et nii ühe kui ka teise kohta võib olla mitmesuguseid tõeseid ja kasulikke propositsioone?” (VII. 7; *Works* 3, 296) Mis aga puutub müsteeriumide kohta käivate lausete sümboolsesse kvaliteeti, siis selle kohta, kas sümboolsus eeldab kognitiivsust, puudub Bermani arvates Berkeleylt vajalik sisend (Berman 1994, 163).

Alustan nüüd Pearce'i panuse avamisega. Ta juhatab sisse kaks erinevat anti-realismi lahku. Esiteks – anti-realism, mis puutub mingi valdkonna (näiteks loodusteadus, abstraktne matemaatika, eetika või ilmutuslik religioon) kohta käivasse diskursusesse. Teiseks – anti-realism mingi oletatava entiteetide klassi kohta. Esimest määratleb ta nõnda: hoiak, mispuhul diskursuses osalejad ei tegele (ega peaks) ei deskriptiivselt (kirjeldavalt) ega normatiivselt tõe kehtestamisega. Teise ehk entiteetide klassi kohta käiva anti-realismi definitsioon on aga järgmine: hoiak, et sõna kasutajad ei taotle (ega peaks) ei deskriptiivselt ega normatiivselt mingi objekti tähistamist. (Pearce 2017, 157) Bermani tõlgendusele saab erinevas suhtes omistada mõlemat neist. Esiteks väidab Pearce, et Berman vähemasti viitab sellele, et Berkeley ei tegele tõe kehtestamisega (*Ibid.*). See tähendab, et Berman teatud määral peab Berkeleyt anti-realistiks mingi valdkonna kohta käiva diskursuse suhtes. Teiseks – kuna Pearce omistab Bermani tõlgendusele teoloogilise anti-realismi (*Ibid.*, 139), langeb Bermani tõlgendus ka entiteetide klassi kohta käiva anti-realismi alla. Teoloogiline anti-realism toimib nõnda: teoloogilist keelt siiski kasutatakse, ent eeldamata mingit vastavust tegelikkusega (*Ibid.*). Pearce rõhutab, et kuna teoloogiline anti-realism on seotud religioossete müsteeriumide objektiivse tegelikkuse eitamisega, viiks taoline eristus Berkeleyle religioosselt ja filosoofiliselt vastuvõetamatute tagajärgedeni (*Ibid.*). Pearce ise aga on vähem üldistav ning kujundab anti-realismi ja realismi vahekorra filigraansemalt.

Liigun Pearce'i enda hoiaku käsitlemise juurde. Pearce ise omistab Berkeleyle mingi valdkonna kohta käiva diskursuse suhtes realismi. Alustan aga tema käsitlest entiteetide klassi kohta käivast anti-realismi ja realismi liigitusest. Käsitlen Pearce'i nõnda: ta eritleb Berkeleyl entiteetide klassi puhul realismi ja anti-realismi sõltuvalt, kas tegu on tõelise

(ingl *genuine*) entiteedi või kvaasi-entiteediga. Täpsemalt tuletan, et ta peab Berkeleyt realistiks vähemalt teatud tõeliste entiteetide suhtes. Samuti ka järelتان, et Pearce'i järgi on Berkeley vähemasti mingite kvaasi-entiteetide puhul anti-realist. Esiteks defineerib Pearce tõelist entiteeti järgmiselt: entiteet, mis on metafüüsiliselt fundamentaalne ning omab kindlat ja iseseisvat olemust (*Ibid.*, 6, 96). Pearce ka väidab, et Berkeley kinnitab taoliste entiteetide, nagu vaimude, tegevuste ja ideede olemasolu (*Ibid.*, 162). Pearce'i tõlgenduse kohaselt käsitleb Berkeley aga näiteks vaime tõeliste entiteetidena (*Ibid.*, 6). Siit järelتان, et Pearce käsitleb Berkeleyt vähemalt teatud tõeliste entiteetide suhtes realistina. Teiseks kõlab kvaasi-entiteedi määratlus nii: tegu on kindla olemuseta entiteetidega, mille olemasolu on sõltuv keelelistest kokkulepetest (*Ibid.*, 97). Pearce'i tõlgenduse kohaselt on jõud üks näide kvaasi-entiteedist (*Ibid.*, 169). Pearce omistab Berkeleyle eksplitsiitselt anti-realismi taoliste entiteetide klasside suhtes, nagu jõud ja kehad (*Ibid.*, 157). Sellest tuletan, et Pearce tõlgendab Berkeleyt anti-realistina vähemasti mingite kvaasi-entiteetide suhtes.

Berkeley paralleeli tõmbamise tõttu jõu ja armu vahel, on alust arvata, et kvaasi-entiteedid hõlmavad ka müsteeriume. See on mõeldav ka seetõttu, et kuigi kvaasi-entiteedid on loodud keelelise praktika tagajärjel, on keel omakorda lõppeks siiski jumalikku päritolu korra alluvuses (*Ibid.*, 7). See on üks punkt, mis on mõneti tulnud üles seoses Pearce'i pihta suunatud kriitikaga. Pearce'ile on ette heidetud nimelt müsteeriumide kohta käiva kõnega seoses, et keelelise praktika kokkuleppelisus (ingl *conventional*), mida ta tõlgendus eeldab, välistab kristluse universaalse tõesuse (Fields 2021, 2). Ta aga väidab, et kuigi müsteeriumidesse puutuvate sõnade tähendus on seotud kokkuleppelise märkide süsteemiga, pole siinkohal nende kokkuleppelisus ja neid sisaldavate propositsioonide tõesus teineteist välistavad ning ei kahanda kristliku jumala positsiooni inimese kõrval (Pearce 2022, 1–2, 4). See on miski, mis kõlab kokku eespool äsjamainitud kvaasi-entiteetide kirjeldusega. Niisiis järelتان, et Pearce tõlgendab Berkeleyt erinevate entiteetide suhtes erinevalt: vähemalt teatud kvaasi-entiteetide suhtes anti-realistina ja vähemasti mõningate tõeliste entiteetide puhul realistina.

Seletan nüüd Pearce'i ja Bermani erinevusi seoses anti-realismiga mingisse valdkonda puutuva diskursuse suhtes. Järgnevalt põhjendan, miks Pearce – erinevalt Bermanist –

vaatleb Berkeleyt sellel teemal realistina. Pearce rõhutab, et Berkeley tegeleb tõe kehtestamisega seekaudu, et ta eristab kohase tõlgendamise põhimõtteid, mis suunavad tõe lähemale (Pearce 2017, 158). Berkeley viitab Euphranori ja Crito suu läbi, et kui ka mingis diskursuses ei saa olla tõesusest juttu, tuleneb see üksnes ekslikult ja vääriti tarvitatud metafüüsilisest, abstraktsest ja otsesest mõtlemisviisist (VII. 9, 16, 18; *Works* 3, 300, 310, 315). Ta vastandab metafüüsilist ja abstraktset mõtlemisviisi tavamõistuse mõtlemisviisile, millega tõe oleks tabatav (*Ibid.*, 315). Niisiis näib, et kohase tõlgendusviisi korral võib lause osutuda siiski tõseks (Pearce 2017, 158). Siit ilmneb, et Berkeley tegeleb diskursuses tõe kehtestamise küsimusega ning ka eeldab tõe olemasolu.

Lisaks eelmainitud negatiivsele eristusele, mispuhul dialoogist ilmneb ekslik mõtlemisviis, mis viib tõest eemale, väljendub see hoiak ka positiivselt. Pearce'i sõnul väidab Berkeley dialoogis korduvalt, et diskursuses, mis puutub matemaatikasse, füüsikasse, eetikasse ja ilmutuslikku religiooni, on vastava ideeta propositsioonid siiski tõesed (*Ibid.*). Seda illustreerib Euphranor, kui ta jõu ja armu võrdlusel väidab, et nende sõnadega propositsioonid sisaldavad ka ideede puudumisel kasulikke tõesid (VII. 6–7; *Works* 3, 295–296). Pearce niisiis rõhutab, et kuigi Berkeley jaoks on ka olemas diskursus müsteeriumidest, mis ei kehtesta või püüa kehtestada tõe, on see nii üksnes metafüüsilise, abstraktse ja otsese mõtlemisviisi kasutamisel. Seda põhjustavad teatavad ebakohased kõneviisid, mis on keelestruktuuri sügavalt sisse kirjutatud. Need pole üdini välditavad ühegi arvamise puhul, ent tavamõistus ja tajundmed aitavad tuua tõe kohta selgust. (Pearce 2017, 158) Berman aga lisatasandit mõtlemisviisidest ei käsitle ega ka võimalda, sest see esmalt eeldaks tõesuse momendi sissetoomist ülepea.

Järgmisena tuleb tuua välja, et tõe välistamisega kaob Bermani tõlgendusest ka usu kinnitamine. Seda seetõttu, et Pearce määratleb: tõe normeerib mingile propositsioonile kinnituse andmist (Pearce 2017, 158). Kinnitamine tähendabki – varasemalt käsitletut meeles pidades – vastava propositsiooniga nõustumist või selle tõseks tunnistamist (*Ibid.*, 141). Õigesti on seda võimalik teha üksnes siis, kui propositsioon, millele kinnitus antakse, ise on tõene (*Ibid.*, 158). Tõesuse momenti on aga oluline hoida VII dialoogi tõlgendamisel alles, sest see kõlab kokku Berkeley keskse ja läbiva usu kinnitamise rõhutamisega.

Pearce'i pakutud tõlgendus võimaldab taoliselt – usu kinnitamist ilmtingimata tõega sidudes – jääda Berkeleyle tekstuaalselt truuks.

3.2 Õigustus

Eelmisest alapeatükist niisiis ilmneb, et Bermani tõlgenduse järgi määratleb Berkeley tähendust nii, et see ei hõlma tõde. Tuleb siiski tähelepanu juhtida veel ühele olulisele eristusele – tähendus/tõde ja seda sisaldavate propositsioonide uskumise õigustamine. Siinne eristus avaldub järgmises Bermani tsitaadis: „Religioossed müsteeriumid on pragmaatilised; neid õigustab nende kasulikkus.” (Berman 1981, 224) See tähendab, et ta küll tunnistab kasulike tagajärgede rolli müsteeriume sisaldavate propositsioonide uskumise õigustamisel (epistemoloogiline aspekt), ent ei samasta kasulikkust müsteeriumide endi tähendusega. Ka Pearce tõlgendab Berkeleyt nõnda, et kasulikud tagajärjed räägivad just propositsioonide uskumise õigustuse kasuks (Pearce 2017, 161). Pearce aga lahutab siinkohal kasulikkust nimelt tõesusest (*Ibid.*). Teisisõnu – nii Pearce kui ka Berman eristavad kasulikkust küll müsteeriumide tähendusest, aga Pearce'il hõlmab tähendus teatud juhtudel ka tõesust. Sealt johtuvalt on tähendus ja tõde küll iseseisvad kategooriad, ent on kohati teineteisest sõltuvad. Seega tuletan, et Pearce käsitleb Berkeleyt nõnda: kasulikkus pole ei laiemalt tähenduse ega ka kitsamalt tõega samastatav omadus. Niisiis järeldan, et Pearce'i ja Bermani tõlgenduste erinevus on ka selles, millist tähendust sisaldavate propositsioonide uskumise õigustamisest on juttu. Bermanil on tõe ja seda sisaldava propositsiooni uskumise õigustuse asemel eritlus hoopis tõeta emotiivse tähenduse ja seda sisaldava propositsiooni uskumise õigustuse vahel.

Avan nüüd lähemalt tõe momenti seoses kasulikkusega. Täpsemalt selgitab Pearce oma tõlgenduse nüansse tõe ja kasulikkuse teemal nõnda: seegi jaguneb kaheks. Tema tõlgenduse kohaselt eritleb Berkeley esiteks eksplitsiitselt normatiivseid korrektseid uskumusi ja teiseks selliseid uskumusi, mis pole eksplitsiitselt normatiivsed. Esimeste puhul on propositsioonide uskumise õigustus vahetumalt seotud tõega. Seda seetõttu, et normatiivne uskumus – oma sisust lähtuvalt – eeldab teatavat motiveeritust, kasulike tagajärgede kasuks käivat propositsioonide uskumise õigustust. Kuigi siinsed uskumused

kalduvad põhjustama kasulikke tagajärgi, pole see siiski üdini eksimatu protsess. Ka teise puhul võivad uskumused ometi tõesed olla, ent nendega ei kaasne eeskätt kasulikud tagajärjed – need võivad isegi kahjulikud olla. (Pearce 2017, 162) See kinnitab varasemat: tõesus ja kasulikke tagajärgi lubavad propositsioonide uskumise õigustused on eraldi kategooriad, kuigi võivad kohati seotud olla. Kasulikud tagajärjed enamasti õigustavad tõesust sisaldavate propositsioonide uskumist, ent tõesus ei taga ilmtingimata kasulikke tagajärgi.

3.3 Kognitivistliku ja mittekognitivistliku eristus

Pearce'i järgmine kriitika Bermani tõlgenduse pihta puudutab müsteeriumide kohta käiva keele pidamist erijuhuks. Bermani käsitus jääb Pearce'iga võrreldes liig ahtaks – kuigi Berkeley tõesti käsitleb müsteeriumide mittekognitivistlikku funktsiooni, jätab Berman filigraansemalt välja kujundamata selle funktsiooni õiguspärase mõjuala. Selle täpsema avamise juurde nüüd liigungi.

Tõepoolest – Pearce'i ja Bermani tõlgendustel on teatav ühisosa. Ka Pearce teeb kognitiivse ja mittekognitiivse vastandusega mõneti vastavuses oleva eristuse (*Ibid.*, 63). Siit ilmneb Pearce'i käsitluse olulisus – ta piirab kognitivistliku poole sissetoomisega mittekognitivistliku funktsiooni mõjuala. Emotivistlikust tõlgendusest eristumise põhimõtetel ta täpsustab: eristuvad ideelised ja operatiivsed aspektid (*Ibid.*). Seda eristust juba käsitlesin täpsemalt töö teise peatüki teises alapeatükis. Juhtiv erisus on see, et Pearce'il esineb see vastandus keele aspektide kujul ning – juba eespool mainitu põhjal – tegelik keel sisaldab mõlemat aspekti korraga (*Ibid.*, 55). Siit nähtub, et Pearce'i ja Bermani käsitus Berkeley dialoogist erinevad oma ulatuse poolest. Pearce väidab: kõikide sõnade tähenduslikkus tuleneb kas ümbrusega suhestumisest või kaasinimestega lävimisest. See, millal sõnadega kaasnevad ideed, sõltub vastavast olukorrast. On oluline, et sõnade kasutus teeniks tolles olukorras inimlikku heaolu enim produktiivselt. (Pearce 2022a, 213) See tähendab, et keeles ei päde üksi kumbki aspekt. Pearce käsitleb teoreetilist ja kognitiivset valdkonda samaväärsena ning väidab: ka sinna valdkonda puutuvat

diskursust juhivad eeskätt praktilised kaalutlused (Pearce 2017, 61). Seega on praktiline mõju esmane nii Bermanile kui ka Pearce'ile, ent viimane käsitleb seda nüansirohkemalt.

Hoolimata ühisosast, on oluline ka Bermani ja Pearce'i vaheline erinevus – selle juurde nüüd liigungi. Bermani väitel on Berkeley niivõrd Ayeri eelkäija, kuivõrd nad mõlemad teevad kahe keeleala vahel selgepiirilise eristuse. Berman küll räägib Berkeley puhul müsteeriumide kohta käiva keele emotiivsusest, mitte religioossest ja metafüüsilisest keelest ülepea, ent Bermani tõlgenduses sarnanevad Berkeley ja Ayer nimelt keeleala eristamise põhimõtte poolest. Võttes arvesse operatiivsete ja ideeliste keeleaspektide käsitlust, annab see aluse suunata kriitika alla ka äsjamainitud väide Berkeleyst kui Ayeri eelkäijast. Siinne punkt toob jälle sisse tõe küsimuse, ent nüansiga. Pearce'i väide, et Berkeley ei saanud olla Ayeri eelkäija, baseerub esmalt Ayeri hoiaku selgitamisel.

Ayeri kese seisneb selles, et emotiivsetele lausetele tähenduse andvad sõnad on pelgalt pseudokontseptid. (Pearce 2017, 61) Pseudokontseptide all mõtleb ta seega taolisi eetilisi-normatiivseid sõnu, mis esiteks pole empiiriliselt verifitseeritavad ning teiseks ei panusta faktuaalsesse tähendusse (Ayer 1990 [1936], 108–110). Täpsustan: empiiriline verifitseeritavus tähendab siinkohal, et tähenduslikkusele pretendeerimine eeldab kogemuslikku aluspõhja (Ney 2014, 121). See tähendab, et laused – mis sisaldavad neid sõnu – rangelt võetult ei väida midagi ei asjade faktuaalse seisu ega isegi vaimuseisundi kohta (Ayer 1990 [1936], 110). Sellega kaasneb lausetele tõesuse või vääruse omistamise välistamine – seda põhjustab taolise tähendusliku sisu puudumine, mida selleks oleks vaja (Pearce 2022a, 198). Võimalik on küll nõustuda või mitte nõustuda taoliste sõnade poolt väljendatud moraali puutuvate sentimentide ja emotsioonidega, ent vastuolu see ei põhjusta (Ayer 1990 [1936], 110). Oluline nüanss on siinkohal nimelt ka see, et sedasi juhatab Pearce sisse uue momendi: ta suunab tähelepanu tuletussuhetele. Ka nendesse suhetesse astumine pole pseudokontseptide puhul võimalik. (Pearce 2017, 61) Eelmainitu aga ei kõla kokku sellega, mida Berkeley religioossete müsteeriumide kohta käivatest lausetest väidab (Pearce 2022a, 198).

Pearce selgitab seda, miks pseudokontseptid ei kõla Berkeleyga kokku, peamiselt kolme punkti kaudu. Ta viitab esiteks kohale dialoogis, mispuhul Berkeley apelleerib tähendust määravatele loogilistele operatsioonidele, mis aga eeldabki, et taolised laused osalevad tuletussuhetes (Pearce 2017, 61). Pearce viitab, et Berkeley dialoogis on see kõne all näiteks algebras kasutusel oleva imaginaarühiku puhul (VII. 14; *Works* 3, 307). Teine näide on füüsikast – sõna „jõud” tähenduslikkus tuleneb selle ennustusvõimest, mis samuti eeldab tuletussuhetes osalemist. Kolmandaks rõhutab Pearce religiooni kohta käivat näidet. Täpsemalt: Crito suu läbi kõlavad tuletussuhted sisse kolmainsuse teemal, ent siinkohal negatiivselt. Berkeley väidab, et kolmainsuse tähendusest tuleneb, millised valeõpetused on väärad. (Pearce 2017, 61) Dialoogis toob ta välja, et sedasi välistatakse polüteism ja sabellianism (VII. 9; *Works* 3, 300–301).

Liigun veel ühe momendi juurde, mispuhul Pearce tabab Berkeleyt süstemaatilisemalt kui Berman. See kriitika käib endiselt müsteeriumide kohta käiva keeleala kitsendamise pihta. Lähemalt – kõne all on asjaolu, et Bermanni järgi välistab ideelise vastavussuhte puudumine kõiksugu kognitiivsete ehk teoreetiliste valdkondade kohta käiva diskursuse. Bermanni sõnul vastutab ideedeta keeleosa ainuüksi praktilise eesmärgiga valdkondade eest. Pearce vastab sellele esiteks nõnda: Berkeley rõhuasetus üldisusel ei toeta Bermanni kitsendust. (Pearce 2017, 60) Ta näitlikustab tekstuaalselt toestatult nii kognitiivsete kui ka mittekognitiivsete keeleaspektide ulatuslikkust erinevates diskursustes järgmiselt: „[...] kõne, mõistuse, teaduse, usu ja kinnituse andmise tõeline eesmärk, kõigis oma eri astmetes [...]” (VII. 14; *Works* 3, 307) Teiseks nõrgendavad Bermanni positsiooni ka Berkeley ohtralt toodud näited, mispuhul ta läbivalt tõmbab religioosse keelega paralleele just teoreetilistest valdkondadest (Pearce 2017, 60). See viitab sellele, et matemaatika ja teaduste najalt toodud paralleelid tagavad teataval määral tunnuste ülekandumise. Kui Berman sealjuures siiski tunnistab, et nii religioosne kui ka teaduslik (näiteks füüsika ja algebra) keel on samal moel tähenduslikud, siis tõstatub ka probleem (Pearce 2022a, 198). Täpsemalt – sel juhul peaks Berman pidama ka teaduslikku keelt emotiivseks (Williford; Jakapi 2009, 106), mida ta aga ei tee.

3.4 Hinnang

Järgnevalt annan süstemaatilise käsitlemise sellest, mida peaks kinnitama ja kõrvale heitma Bermani ja Pearce'i tõlgendustest. Käsitlen positiivselt ka seda, mida lõppeks peaks väljajäetavate momentide asemele pakkuma, et anda kohasem tõlgendus VII dialoogist. Sealjuures seon sinna sisse nii erinevate käsitluste tugevused kui ka oma panuse.

Eelmistes alapeatükkides mainitud Pearce'i panuse najalt ilmneb kaks peamist momenti, mis Bermani tõlgendusest peaks kõrvale heitma. Esiteks arvan Pearce'i ja Bermani tõlgenduste võrdluse najal, et Bermani tõlgenduses ei päde müsteeriumide kohta käivast kõnest tõeväärtuse välja arvamine, sest see omakorda välistab Pearce'i tõlgendusest ilmnevalt Berkeleyle keskse ja ka VII dialoogile truu kontseptsiooni, nagu propositsioonidele kinnituse andmine. Nõustun, et tõeväärtuse ja propositsioonidele kinnituse andmise kontseptsioone on seega oluline säilitada ja Pearce'i tõlgendusest kaasa võtta. Järeldan seega Pearce'ile toetudes, et erinevalt Bermani tõlgendusest, ei peaks Berkeleyt käsitlema üldistavalt nii anti-realistina mingisse valdkonda puutuva diskursuse kui ka kõikide entiteetide suhtes. Anti-realism mingisse valdkonda puutuva diskursuse kohta tuleks täienisti välistada – Pearce'i tõlgendusest ilmneb tekstuaalsetel kaalutlustel, et Berkeley on sellel teemal realist. Ometi arvan, et entiteetide kohta käiva anti-realismi vahekord peaks olema kujundatud filigraansemalt. Järeldan Pearce'i tõlgendusest, et ta peab Berkeleyt vähemalt teatud kvaasi-entiteetide suhtes anti-realistiks. Tuletan aga samuti, et Pearce peab Berkeleyt realistiks vähemalt teatud tõeliste entiteetide suhtes. Ka see eristus peaks kõlama sisse Berkeley õiguspärasesse tõlgendusse. Järeldan, et Bermanil on õigus, kui ta Berkeleyt tõlgendades eristab müsteeriumide tähendust seda sisaldavate propositsioonide uskumise õigustusest.

Teiseks – tõeväärtusega mõneti seotult peaks Pearce'i kriitikast johtuvalt jätma Bermani tõlgendusest välja kognitivistliku ja emotiivse keeleala eristamise niivõrd ulatuslikult. Pearce'i sõnul on Bermanil selle kohta õigus, et Berkeleyl mingil määral eristuvad keeles kognitivistlik ja mitte-kognitivistlik pool. Pearce aga väidab, et nende mõjuala tuleks kohandada hoopis taoliselt: on alaliselt kooseksisteerivad keeleaspektid, mitte isoleeritud

keeleosad. Käsitus operatiivsetest ja ideelistest funktsioonidest ning reeglitest on miski, mida tuleb Pearce'i tõlgendusest kinnitada. Toetudes Pearce'i kriitikale Bermani tõlgenduse kohta loogilistes operatsioonides osalevate tuletussuhete mitte arvesse võtmisest, tuleks eitada niisiis ka seda, et Berkeley ennetab Ayeri käsitlust metafüüsilisest ja religioossest keelest. VII dialoogi puhul on tegu laiahaardelise käsitlusega keeleaspektidest, mis kõlavad sisse kõikjal keeles – see püsib Pearce'i tõlgendusest.

Tahaksin muuhulgas juhtida tähelepanu veel ühele aspektile – tähendusteoreetilise ja epistemoloogilise tõlgenduse vahekorrale. Athertoni anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline tõlgendus esiteks tabab küll korrektselt epistemoloogilise vaatenurga arvestamise olulisust ülepea. Teiseks on Athertonil ka õigus selle kohta, et epistemoloogilise ja tähendusteoreetilise tõlgenduse vahel on selge piir. See tähendab, et epistemoloogilist momenti ei saa vaadata tähendusteooria osana. Sellegipoolest arvan, et Athertoni anti-tähendusteoreetiline tõlgendus on liiga laiaulatuslik ja radikaalne. Seda seetõttu, et Berkeley kõneleb VII dialoogis lisaks kasulikele ka nimelt tähenduslike usulausete uskumisest (VII. 10; *Works* 3, 302). Kuna müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide tähenduslikkuse õigustamine on teatavaks eelduseks uskumisele, on ilmne, et Berkeley lähenemine siiski hõlmab ka tähendusteooriat. Epistemoloogilisest tõlgendusest tuleb säilitada nimelt propositsiooni uskumise õigustust puudutavad asjaolud. Seda esiteks kinnitab Berkeley tekstuaalne rõhuasetus uskumise õigustamisel ja selle kasulikkusel (VII. 10, 15; *Works* 3, 302, 308). Teiseks toetavad seda ka tema eetilised motiivid vaimsest kujundamisest, mis annavad aluse seada dialoog osaliselt üles müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide uskumise õigustamisele.

Kuigi ka Pearce ja Berman rõhutavad epistemoloogilist propositsiooni uskumise õigustatuse aspekti eraldi tähendusest endast, taandavad nad selle siiski tähendusteooria osaks. Seega käsitlevad nad epistemoloogilist aspekti siiski selle teenistuses, kuidas see mõjutab tähendust. Selleks, et anda Berkeley VII dialoogist adekvaatset ja täpsemat käsitlust, on oluline käsitleda mõlemat – epistemoloogilist ja tähendusteoreetilist – tõlgendust teineteisele taandumatutena. Niisiis arvan, et küsimuseasetus ei peaks ehk niivõrd olema sellel, kumb neist on juhtiv, vaid nende kahe teineteisele taandamatu, ent

omavahel seotud tõlgenduse suhtel. Nende seotust, ent taandamatust toetavad tekstikohad, kus Berkeley eristab propositsioonide juures kasulikkust (propositsiooni uskumise õigustus) eraldi kategooriana tähendusest ja tõest, neid siiski ühtaegu kõrvutades ja mõlemat propositsioonidele või diskursusele ülepea omistades (VII. 5, 7; *Works* 3, 292, 296). Isegi, kui kõik tõlgendused propositsiooni uskumise õigustuse ja tähenduse taandamatust, ent seotust küll ei välista (näiteks tähendusteoreetiline kognitivistlik ja mittekognitivistlik suund), võiks seda siiski rohkem rõhutada iga tõlgenduse puhul – tähendusteoreetilise mittekognitivistliku, tähendusteoreetilise kognitivistliku ja anti-tähendusteoreetilise epistemoloogilise suuna korral.

Kokkuvõte

Siinne bakalaureusetöö keskendus George Berkeley religioosse keele käsitlesele „Alciphroni” VII dialoogis. Täpsemalt puudutasin nimelt müsteeriumide kohta käivat keelt. Käsitlesin lähemalt seda, kuidas kolm tõlgendussuunda – tähendusteoreetiline mittekognitivistlik, tähendusteoreetiline kognitivistlik ja anti-tähendusteoreetiline epistemoloogiline – VII dialoogi näevad ning omavahel suhestuvad. Töö eesmärk oli VII dialoogi lähilugemise ja sekundaarkirjanduse võrdleva analüüsi teel anda hinnang, mida täpsemalt tuleks kinnitada ja kõrvale heita just David Bermanni ja Kenneth L. Pearce'i tõlgendustest.

Bakalaureusetööst ilmnes, et VII dialoogist kohase ja tekstuaalselt toetatud tõlgenduse tagamiseks on esiteks oluline käsitleda müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavate propositsioonide tähendust Pearce'i tõlgendusele omaselt tõeväärtust kaasavana. See omakorda toetub ka Pearce'i kriitikale Bermanni liig selgepiirilisele kognitivistliku ja mittekognitivistliku keeleala eristusele – mõlemad need aspektid on müsteeriumide kohta käivates sõnades korraga kohal. See võimaldab võtta arvesse loogilisi operatsioone ja tuletussuhteid, milles müsteeriumide kohta käivad sõnad osalevad. Samuti saab tänu tõeväärtusele võimalikuks usu kinnitamine ehk kinnituse andmine müsteeriumide kohta käivaid sõnu sisaldavatele propositsioonidele.

Teiseks tuleb selgepiirilisemalt rõhutada erinevust tähenduse ja epistemoloogilise propositsioonide uskumise õigustuse vahel. Vaatamata sellele, et nii Pearce kui ka Berman tunnistavad seda eristust, käsitlevad nad seda tähendusteooriale taandatuna. Niisiis tuleks mõlemal rohkem rõhutada, et propositsiooni uskumise õigustus kuulub eraldiseisvasse epistemoloogilisse tõlgendusse. See tähendab, et propositsioonide uskumist õigustavad kasulikud tagajärjed ei peaks olema käsitletavad üksnes seeläbi, kuidas need panustavad tähenduse kujunemisse ehk tähendusteoreetilise tõlgendusraami eesmärkidesse. Epistemoloogilist tõlgendust nimelt propositsiooni uskumise õigustusse puutuvate asjaolude tähenduses tuleb VII dialoogi puhul seega käsitleda kõrvuti tähendusteoreetilise tõlgendusega. Siiski ei tähenda see, et tuleks kaasa minna Margaret Athertoni radikaalse

anti-tähendusteoreetilise epistemoloogilise tõlgendusega. Miski, mida saaks tulevastes tõlgendustes edasi uurida, võiks olla see, kuidas täpsemalt näeb Berkeleyl välja epistemoloogilise ja tähendusteoreetilise tõlgenduse omavaheline teineteisele taandumatu, ent mõneti seotud suhe. Seda saaks uurida kitsamalt VII dialoogi puhul, ent ka analüüsida selle võimalikku avaldumist teistes „Alciphroni” dialoogides või Berkeley teostes.

Kasutatud kirjandus

Atherton, Margaret 2024. Does Berkeley Have a Theory of Meaning? — Fasko, Manuel; West, Peter (toim.). *Berkeley's Doctrine of Signs*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 99–126.

Ayer, Alfred Jules 1990 [1936]. *Language, Truth, and Logic*. London: Penguin Books.

Berkeley, George 1964. *The Works of George Berkeley Bishop of Cloyne [Works]*. Vol. 3. Luce, A. A. & Jessop, T. E. (toim.). London: Thomas Nelson.

Berman, David 1981. Cognitive Theology and Emotive Mysteries in Berkeley's "Alciphron". *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature* 81C: 219–229.

Berman, David 1994. *George Berkeley: Idealism and the Man*. Oxford: Clarendon Press.

Fields, Keota 2021. Berkeley on meaning, truth, and assent. *British Journal for the History of Philosophy* 29 (5): 824–847.

Jakapi, Roomet 2002. Emotive meaning and Christian mysteries in Berkeley's Alciphron. *British Journal for the History of Philosophy* 10 (3): 401–411.

Jakapi, Roomet 2007. Christian Mysteries and Berkeley's Alleged Non-Cognitivism. — Daniel, Stephen Hartley (toim.). *Reexamining Berkeley's Philosophy*. Toronto: University of Toronto Press, 188–198.

Locke, John 1924. *An Essay Concerning Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press.

Magnus, P. D.; Button, Tim; Loftis, J. Robert; Trueman, Robert; Thomas-Bolduc, Aaron; Zach, Richard 2020. *forall x: An Introduction to Formal Logic*. Calgary: Open Logic Project.

Ney, Alyssa 2014. *Metaphysics: An Introduction*. New York: Routledge.

Pearce, Kenneth L. 2013. *Berkeley's Meta-Ontology: Bodies, Forces, and the Semantics of 'Exists'*. Kättesaadav: <https://web.archive.org/web/20240707070214/https://writings.kennypearce.net/existenceOfBodies.pdf>, 16.03.2026.

Pearce, Kenneth L. 2017. *Language and the structure of Berkeley's world*. Oxford: Oxford

University Press.

Pearce, Kenneth L. 2022. Berkeley on religious truths: a reply to Keota Fields. *British Journal for the History of Philosophy* 30 (6): 1121–1131.

Pearce, Kenneth L. 2022a. Berkeley's Theory of Language. — Rickless, Samuel C. (toim.). *The Oxford Handbook of Berkeley*. Oxford: Oxford University Press, 194–218.

Pearce, Kenneth L. 2024. *Berkeley's Religion*. Kättesaadav: <https://web.archive.org/web/20250806003338/https://writings.kennypearce.net/mysteries-s-tandalone.pdf>, 29.03.2026.

Scott, Michael 2013. *Religious Language*. London: Palgrave Macmillan.

Thrower, James 1971. A short history of western atheism. London: Pemberton Books.

Williford, Kenneth; Jakapi, Roomet 2009. Berkeley's Theory of Meaning in Alciphron VII. *British Journal for the History of Philosophy* 17 (1): 99–118.

Woozley, Anthony Douglas 1976. Berkeley's Doctrine of Notions and Theory of Meaning. *Journal of the History of Philosophy* 14 (4): 427–434.

Summary

Berkeley's Account of Religious Language in the Seventh Dialogue of "Alciphron"

This thesis focuses on George Berkeley's theory of religious language in the seventh dialogue of "Alciphron". More precisely, it analyses how language concerning the mysteries of the Christian religion can be meaningful despite not standing for distinct ideas. Berkeley does so primarily by drawing parallels between the words "force" and "grace", the implications of which he then extends to other words concerning the mysteries of Christianity. I approach it through three groups of interpretation – non-cognitivist theory of meaning, cognitivist theory of meaning and epistemological anti-semantic theory. The aim of this thesis is to give an assessment specifically on David Berman's emotivist theory of meaning interpretation and Kenneth L. Pearce's use theory of meaning interpretation.

I do this by carrying out a close reading of dialogue VII and a comparative analysis of the different interpretations amongst secondary literature. I determine which elements of Berman's and Pearce's interpretations should be accepted and which should be rejected. What primarily concludes from the thesis concerns the concept of truth-value, and with it also the way in which cognitive and non-cognitive aspects exist in language. I also examine how an epistemological and a theory of meaning interpretation are irreducible to one another while still remaining partially related. Specifically, I distinguish the epistemological justification for believing a proposition from the proposition's meaning and truth-value.

Annotatsioon

Siinne bakalaureusetöö käsitleb George Berkeley religioosse keele käsitlust „Alciphroni” VII dialoogis. Täpsemalt puutub see viisidesse, kuidas kristlike müsteeriumide kohta käivad sõnad ja neid sisaldavad propositsioonid saavad olla tähenduslikud vaatamata ideelise vastavussuhte puudumisele. Berkeley teeb seda peamiselt sõnade „jõud” ja „arm” vahel paralleeli tõmbamise kaudu, millest tulenevat ta laiendab muudele kristlike müsteeriumide kohta käivatele sõnadele. Bakalaureusetöö läheneb sellele küsimusele kolme tõlgendusgrupi – tähendusteoreetilise mittekognitivistliku, tähendusteoreetilise kognitivistliku ja anti-tähendusteoreetilise epistemoloogilise – kaudu. Täpsemalt annan VII dialoogi lähilugemise ja sekundaarkirjanduse võrdleva analüüsi kaudu hinnangu, mida kinnitada ja kõrvale heita just David Bermeni emotivistlikust ja Kenneth L. Pearce’i kasutusteoreetilisest tõlgendusest.

Märksõnad: keelefilosoofia, religioonifilosoofia, tähendusteooria, epistemoloogia, müsteeriumid

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mirjam Kuus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Religioosse keele käsitus Berkeley „Alciphroni” VII dialoogis”, mille juhendajad on Roomet Jakapi ja Uku Tooming, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mirjam Kuus

18.05.2026